

Pravo in totalitaristična hudodelstva v Sloveniji

Slovenija je v prejšnjem stoletju kot edina članica Evropske Unije preživela tri totalitarne režime. Medtem ko sta bila nacizem in fašizem deležna javne obsodbe, pa slovenska družba ne zmore obsoditi komunističnega totalitarnega režima, ki je na Slovenskem trajal najdlje in je imel najhujše posledice. V prispevku se osredotočam na komunistična totalitaristična hudodelstva. Ne iz karšnekoli osebne ideološke afinitete, ampak zato, ker je v Sloveniji komunistični sistem trajal najdlje in je imel oziroma ima najhujše posledice. Predvsem pa tudi zato, ker se slovenska pravna stroka, z redkimi svetlimi izjemami, iz različnih razlogov ne želi ukvarjati z iskanjem celovitih normativnih odgovorov na totalitaristična hudodelstva. Če lahko slovenske strokovne pravne revije občasno objavljajo prispevke o delu Mednarodnega sodišča za bivšo Jugoslavijo in novo nastalega stalnega Mednarodnega kazenskega sodišča, zakaj si je potrebno zatiskati oči pred iskanjem pravne odgovornosti za hudodelstva, storjena pred očmi naših babic in dedkov? Iskanje normativnih odgovorov na totalitaristična hudodelstva lahko pripomore k sestavljanju mozaika družbene zavesti in odgovornosti, da se hudodelstva zoper človečnost ne bodo nikoli več ponovila, tako na Slovenskem kot kjerkoli v svetu, kar naj pripomore k izgradnji dostojanstvene slovenske države.

Dejstva o medvojnih in povojnih pobojih vojaškega in civilnega prebivalstva niso sporna. Žrtve medvojne in povojne revolucionarnega komunističnega nasilja so ocenje-

ne na preko sto tisoč mrtvih, okoli petnajst tisoč žrtev je bilo slovenske narodnosti, medtem ko so bile druge žrtve Hrvati, Srbi, Nemci in druge narodnosti, ki so se v tistem času nahajale na slovenskem ozemlju. Bolj sporno je iskanje pravnih odgovorov na omenjena hudodelstva zoper človečnost, ki bi vse žrtve vojnega in povojnega nasilja obravnavali enakopravno.

Uveljavljanje kakršnekoli pravne odgovornosti za medvojne in povojne poboje v Sloveniji ostaja daleč od resničnosti, čeprav bi lahko prav spoštovanje do mrtvih na vseh straneh pomenilo dobrodošlo popotnico za prihodnji razvoj slovenske družbe na vseh področjih javnega in navsezadnje tudi zasebnega življenja. Da slovenska družba ni edina, ki se sooča s posledicami nepreganjanja vojnih hudodelstev in hudodelstev zoper človečnost med in po drugi svetovni vojni, ni nikakršna skrivnost. Vzorednice med bivšimi totalitarnimi režimi ni težko potegniti ne le glede (ne)preganjanja hudodelstev sužnjev komunistične utopije, temveč tudi glede marsikaterih drugih težav, ki se pojavljajo v tranzicijskih družbah. Evropski parlament je 2. aprila letos sprejel skupno resolucijo o evropski zavesti in totalitarizmu, kjer izraža spoštovanje do vseh žrtev totalitarnih in nedemokratskih režimov v Evropi in poudarja, da je potrebno za okrepitev evropske zavesti o hudodelstvih, ki so jih zagrešili totalitarni in nedemokratski režimi, podpirati dokumentiranje in pričevanja o nemirni evropski preteklosti, saj brez spomina ne more biti sprave. Državni zbor RS ni našel soglasja za

sprejetje resolucije v obliki deklaracije, zaradi česar tudi v bližnji prihodnosti ni mogoče pričakovati, da bo Državni zbor obsodil komunistični totalitarni režim.

Kazenska in druge oblike pravne odgovornosti domnevnih storilcev se ne more presojati glede na stran, kjer se je storilec hudodelstev zoper človečnost bojeval oziroma deloval. Vzhodnoevropske države so se pridružile Svetu Evropi in Evropski konvenciji o človekovih pravicah temeljnih svoboščin prav zato, da bi se dokončno oddaljile od primeža in čeri bivših totalitarnih sistemov ki so neenakost pred zakonom povzdignili v temelje svojega delovanja in obstoja. Evropska konvencija nikjer ne določa, da se njen 7. člen nanaša samo na nacistična hudodelstva. Še več, Evropsko sodišče za človekove pravice se je samo v zadevi *Kolk and Kislyiy v. Estonia* jasno izreko, da nürnberška načela veljajo univerzalno kljub temu, da je nürnberško sodišče sodilo samo nacističnim vojnim hudodelcem, zavezniškimi pa ne. Pri tem je jasno, da so bila vojna hudodelstva že v času druge svetovne vojne v nasprotju s splošnimi pravnimi načeli, ki jih priznavajo civilizirani narodi, kar je v odločitvi o Uredbi o vojaških sodiščih leta 1994 potrdilo tudi slovensko ustavno sodišče.

Vse mrtve osebe imajo in si zaslužijo pravico do groba. Človekovo dostojanstvo in spoštovanje do mrtvih je eden od temeljev naše družbe. Vsi, ki so umrli kot žrtve vojne in povojnega nasilja, si zaslužijo na grobovih napise, da so bili žrtve vojne in da so padli v imenu Slovenije. Sorodniki mrtvih si zaslužijo, da pridobija potrdila o tem, kje ležijo njihovi svojci. Vendar v slovenskih mestih in vasicah drug drugemu nasproti stojijo spomeniki žrtev partizanskega nasilja in spomeniki v spomin padlim partizanom. Tako se ideološka nasprotovanja sistema nadaljuje v sedanjosti in v prihodnost. Vse žrtve vojnega in povojnega nasilja je potrebno

obravnavati enako. Načelo enakega obravnavanja je temeljno načelo slovenskega in evropskega pravnega reda, ki ga moramo vsi spoštovati.

Državni zbor je v začetku septembra sprejel novelo vojnih zakonov, pri čemer pa oba zakona zanemarjata načelo, da morajo imeti vse žrtve enak status. Zdi se, da sprejetje novele vojnih zakonov ni spremenilo ničesar, saj so otroci t. i. "sodelavcev okupatorja" še vedno izvzeti iz zakona, medtem ko otroci storilcev povojnih hudodelstev zoper človečnost lahko uživajo ugodnosti vojnih zakonov. Slednja pozicijska predloga sta v nasprotju z odločitvijo ustavnega sodišča in sta bila podprta s preglasovanjem. Pravna filozofija Gustava Radbrucha nas uči, da formalno pravilno sprejeto pravno pravilo še ni vselej vsebinsko pravilno. Pravno pravilo, ki zanika pravičnost, enako obravnavanje in temeljne človekove pravice, ni pravo - temveč je nepravo - "Unrecht". Gustav Radbruch je v tretji minuti svojih *Petih minut filozofije prava* iz leta 1945 zapisal,

Pravo je volja do pravičnosti. Pravičnost pa pomeni: soditi ne glede na osebo, vse meriti z istim merilom. Ko se časti ubijanje političnih nasprotnikov in se zapoveduje ubijanje ljudi druge rase, vendar se enako dejanje proti lastnim somišljenikom kaznuje z najbolj grozovitimi in ponižujočimi kaznimi, tedaj to ni niti pravičnost niti pravo.

Kadar zakoni zavestno zanikajo voljo do pravičnosti, ko na primer ljudem samovoljno zagotavljajo ali odrekajo človekove pravice, tedaj ti zakoni nimajo veljave in se jim ljudstvo ni dolžno pokoravati, vendar morajo tedaj tudi pravniki zbrati pogum, da jim odrečejo naravo prava. (Marijan Pavčnik, objavljeno v: *Pravnik*, št. 11-12/1988, str. 667-669.)

V Državnem zboru je pri sprejemanju novele vojnih zakonov prevladal politični pragmatizem, ki posamezni skupini ljudi odreka temeljne človeke pravice. Pravna narava

takšne spremembe vojnih zakonov se zato zdi, milo rečeno, vprašljiva. Gustav Radbruch je še zapisal, da je mogoče, da 'obstajajo zakoni, ki so v tolikšni meri nepravilni in splošni, da jim moramo odreči veljavo, pa celo naravo prava' (četrti minuta Petih minut filozofije prava). Obstajajo namreč 'pravna načela, ki so močnejša kot sleherna pravna postava, tako da zakon, ki jim nasprotuje, ne velja' (peta minuta Petih minut filozofije prava). Pridobitev statusa žrtve vojnega in povojnega nasilja ne more biti odvisna od strani, ki naj bi ji žrtev vojnega nasilja ali njeni sorodniki pripadali ali se zanj bojevali.

Veliko osnovnih pomanjkljivosti pri uveljavljanju pravice v prehodnem slovenskem pravnem redu je lahko neposredno povezanih s pravno naravo normativnih okvirov pri uveljavljanju pravne odgovornosti za hudodelstva. Osnovni problemi se na Slovenskem najdejo v pomanjkanju znanja in nerazumevanju med politiki, državnimi uradniki in pravnimi strokovnjaki, pri čemer primanjkuje predvsem znanje o tem, kako pravno obravnavati hudodelstva zoper človečnost iz preteklosti.

Pravni položaj oziroma odgovornost za vojna in povojna hudodelstva na Slovenskem ali kjerkoli drugod se ne sme presojati na

podlagi strani, v kateri se je domnevni storilec bojeval. Šele, ko bo slovenski pravni red sprejel moralno stališče, da se morajo vse žrtve obravnavati enakopravno, bomo stopili na pravo pot pri iskanju odgovornosti za totalitaristična hudodelstva in nenazadnje za katarzo slovenske družbe. Sprejetje predlogov za vključevanje prepovedi javnega poveličevanja vseh totalitarnih režimov, njihovih nosilcev in simbolov v slovensko ustavno besedilo bi pomenilo prvi korak v smeri izgradnje toleratne in dostojanstvene države, ki si prizadeva, da se temno poglavje njene zgodovine ne bi nikoli več ponovilo. Zunanjemu opazovalcu se kljub temu poraja občutek, da etična in moralna argumentacija trenutnega normativnega okvira izhaja prav iz slovenske polpretekle zgodovine, kjer molk in ne-kaznovanost za barbarske pokole civilnega prebivastva totalitarnega režima ostaja pravilo. Šeststo dosedaj najdenih množičnih grobišč priča, da je bivši totalitarni režim že arbitrarno presodil, da mu ni šlo za enako obravnavanje posameznikov pred zakonom. Čeprav noji v živalskem svetu običajno po nekaj časa dvignejo glavo iz peska, pa se zdi, da so glave večine totalitarnih nojev obtičale v pesku in se ne menijo za pridobitve mlade slovenske pravne države.